

Osnovni faktori vaspitanja i razvoja ličnosti; Teorije razvoja ličnosti

- Razvoj ličnosti kao dugotrajan i složen proces je najintenzivniji u djetinjstvu i mladosti, i to pod uticajem mnogih unutrašnjih i spoljašnjih činilaca. Vaspitanje može pod određenim uslovima postati izuzetno značajan činilac razvoja ličnosti.
- Na osnovu psiholoških i pedagoških proučavanja utvrđeno je da razvoj ličnosti prolazi veći broj razvojnih faza – uzrasta, te se one različito omeđavaju (mjesecima i godinama) i klasifikuju. Tim pitanjima se bavi razvojna psihologija. Naime, za svaki uzrast su utvrđene psihičke i fizičke karakteristike, kao i mjerni instrumenti koji utvrđuju da li je razvoj pojedinca određenog uzrasta na nivou, ispod ili iznad tih opštih karakteristika razvoja ličnosti za taj uzrast. Utvrđivanje tih individualnih razvojnih karakteristika može se odnositi na ličnost u cjelini i na pojedine komponente njenog psihičkog i fizičkog razvoja.

- Da li će i koliko vaspitanje biti u funkciji razvoja ličnosti zavisi, prije svega, od shvatanja vaspitanja, od koncepcije, cilja i zadataka vaspitanja, ali i od vaspitača koji organizuje i rukovodi procesom vaspitanja, kao i od uslova u kojima se vaspitni proces ostvaruje.
- Vaspitač mora da usvoji i ovlada određenim znanjima (o ličnosti, etapama njenog razvoja, karakteristikama uzrasta koji vaspitava, mogućim individualnim odstupanjima, i sl.) i da bude osposobljen za praktični vaspitni rad (da dobro poznaje metodiku vaspitnog rada i da ih dobro koristi, osnove metodologije pedagoških istraživanja i da ih korektno primjenjuje, i sl.)

- Prilikom određenog stepena zainteresovanosti, obdarenosti ili teškoća u određenim oblastima od strane vaspitanika, vaspitanje može imati izuzetno važnu razvojnu i/ili korektivnu ulogu.
- Da bi se sagledao razvoj vaspitanika, treba pratiti više razvojnih komponenti njegove ličnosti (kognitivnih, emotivnih, nivo socijalizacije i komunikacije, komponente tjelesnog razvoja, i sl.), te je neophodno da vaspitač vodi posebnu evidenciju o razvoju svakog vaspitanika ponaosob (individualni tj. **lični kartoni**).
- Oni obično sadrže opšte podatke o učeniku i njegovoj porodici, uslove u kojima živi, zdravstveni pregledi i mjerenje fizičkog razvoja, a poseban dio je posvećen nastavnom radu gdje nijesu samo ocjene, već sva bitna zapažanja vaspitača o vaspitanikovom radu u procesu nastave; učešće vaspitanika u vannastavnim aktivnostima, ponašanje u školi i van nje, itd.
- Na osnovu ovih kartona vaspitač, ali i njegove kolege, kasnije (kumulativni kartoni) mogu kvalitetnije da programiraju i organizuju vaspitni rad, te time i da rad podešava prema stvarnim potrebama vaspitanika, zajedno i ponaosob, a time i da postigne maksimalno moguće rezultate u razvoju ličnosti svakog vaspitanika.

- Na razvoj djeteta i odrasle osobe utiču brojni činioci, namjerni ili nenamjerni, stalni ili povremeni. Često je mnogo veći vaspitni uticaj van tih programa vaspitača (u porodici, van škole, u neformalnim grupama, uticaj mas-medija, i sl.) i u pozitivnom i u negativnom smislu. To je poseban problem pedagoške nauke. Ovo ukazuje da svaki vaspitač mora biti svjestan postojanja takvih uticaja. Vaspitanje se izdvaja po značaju i moći uticaja upravo zbog svojih karakteristika: svjesnosti, cjelishodnosti, sistematičnosti i organizovanosti.
- Da bi vaspitač uspješno ostvario svoje zadatke, neophodno je da dobro poznaje opšti proces razvitka ličnosti, karakteristike etapa kroz koje prolazi taj proces, faktore koji utiču na razvitak svake ličnosti, kao i individualne osobenosti svakog vaspitanika. Takođe, sve ovo se odnosi i na učeničke kolektive sa kojima vaspitač radi, jer i oni imaju svoje razvojne karakteristike i specifičnosti.
- Kako treba organizovati vaspitni rad, tj. kako vaspitanje može postati činilac razvoja ličnosti? Odgovor na ovo pitanje daje opšta metodika vaspitanja tj. razvijanja ličnosti vaspitanika, koja se bavi praktičnim pitanjima opšteg toka vaspitanja, tj. razvijanja ličnosti vaspitanika. Više o ovome će biti riječi na predavanjima o opštim načelima, metodama i sredstvima vaspitnog rada tj. razvijanja ličnosti vaspitanika.

- **Činioci razvoja ličnosti su: nasleđe (biološki faktor), društvena sredina (socijalni faktor), sistem vaspitanja i svjesna stvaralačka aktivnost vaspitanika.**
- Razni pedagozi su potjecinjavali ulogu i moć vaspitanja precjenjujući ulogu naslednih faktora i obrnuto.
- **Epikurejci i stoici** su govorili o sudbinskoj predodređenosti čovjekove ličnosti nasleđem.
- **Velikani humanizma i renesanse** su bili opijeni vjerom u svemoć vaspitanja i preobražaja svijeta putem vaspitanja.
- **Erazmo Roterdamski:**»Priroda ako ti je podarila sina nije ti dala ništa drugo do sirovu masu, a tvoja je stvar da toj savitljivoj i oblikovanju prilagodljivoj masi daš najbolju formu»
- **Džon Lok:**»Mislim da mogu tvrditi da od 10 ljudi koje susrećemo 9 njih je ono što jesu – dobri ili zli, korisni ili štetni za društvo – postalo putem vaspitanja koje su imali».
- **E. Kant:**»Čovjek može postati čovjekom samo putem vaspitanja. On nije ništa drugo do ono što iz njega učini vaspitanje».

- Nasleđe je proizvod dosadašnjeg razvoja života ljudi i ono obezbeđuje putem gena preduslove (tjelesne, anatomsko-fiziološke strukture i strukture nervnog sistema) koji su osnova daljeg razvoja ličnosti, ne u vidu gotovih i nepromjenljivih sposobnosti i karakteristika ličnosti, već samo u vidu određenih mogućnosti i dispozicija. Nasleđena obilježja koja su proizveli geni prelaze sa generacije na generacije, ali se nasleđem ne mogu prenijeti iskustva odrasle osobe na potomke. Međutim, životna iskustva mogu promijeniti gene: uticajem hemijskih procesa tj. neodgovarajući lijekovi tokom trudnoće ili radijacija, znači degenerativne posledice. **Nativizam** (biologistički determinizam ili fatalizam) precjenjuje ulogu nasleđa, a podcjenjuje ulogu vaspitanja (Platon, Aristotel, Montenj, Šopenhauer) – *Iver ne pada daleko od klade.*

- Da bi se dispozicije određene nasleđem mogle razviti neophodni su izvjesni podsticaji iz sredine (geografski položaj, klimatski uslovi, društveno uređenje, društvena i klasna podijeljenost, perspektive razvoja školstva, porodica, škola, religija, kultura, tradicija, mas-mediji, standard, zbivanja u užim socijalnim grupama). U literaturi su opisani slučajevi djece koji su sticajem okolnosti živela izolovano od dodira sa ljudima i ona nisu naučila ni da se normalno kreću, ni da govore, ni da misle. Brojna istraživanja pokazuju da je vjerovatnoća da se javi genetski potencijal za obdarenost podjednaka u svim ljudskim grupama bez obzira kako one bile razvrstane (po polu, rasi, naciji, klasi ili na neki drugi način – geografski determinizam), ali ako su oni razvrstani na osnovu socioekonomskih razlika onda postoji mogućnost da ti uslovi blokiraju razvoj sposobnosti. **Empirističke** (sociologističke) teorije precjenjuju ulogu sredine i vode nas u zabludu o svemoći vaspitanja i iskustva: Dž.Lok i tabula rasa, međutim nije bitno samo ono što se piše, već i kvalitet voštane podloge, itd. Helvecijus»Vaspitanje je svemoćno, vaspitanje nas čini onim što smo». Herbart, Pestaloci, itd.

- Šternova **teorija konvergencije** o pomirenju nativista i empirista je vještačko pomirenje jednostranih teorija, jer na indirektan način shvata ličnost vaspitanika kao pasivnu i nebitnu u čitavom procesu razvoja, a upravo je svjesna aktivnost vaspitanika faktor bez kojeg se ne može. Vaspitanik nije samo objekt već i subjekt vaspitanja. Ova teorija ne uočava u dovoljnoj mjeri ogromno značenje čovjekove aktivne prirode i njegove svjesne aktivnosti, ne pridaje dovoljno značenje činjenici da čovjek svojom svjesnom aktivnošću mijenja sredinu, a time i samog sebe. Važna uloga i odgovornost pedagoških radnika u ovome je da nađu optimalni odnos ovih faktora razvoja i prave mjere u organizaciji vaspitanja i rada. Dakle, savremena pedagogija je odbacila ove 3 teorije, a prihvalila **multifaktorsku teoriju** koja pored nasleđa i sredine uzima u obzir ulogu čovjekove aktivnosti u vlastitom oblikovanju. Dakle, savremena pedagogija vaspitanje shvata aktivistički. Aktivnost vaspitanika u procesu formiranja ličnosti podrazumijeva da svaki vaspitanik mora aktivno da učestvuje u vaspitanju što je preduslov njegovog razvoja ili stagnacije. Aktivnost, rad i učenje su nužne pretpostavke da se dispozicije razvijaju u aktivne sposobnosti.
- Prema nasleđu ljudi su približno istovetni, ali po stečenim osobinama se sve više razlikuju.

- Razumjeti ličnost kao cjelovit sistem znači otkriti njena svojstva biološkog i socijalnog porijekla, te svojstva koja su osobena za ljudsku vrstu, otkriti način na koji se te tri grupe svojstava organizuju u jedinstvenu, relativno stabilnu cjelinu. Tako gledano nijedna od postojećih definicija ličnosti ne zadovoljava u cjelini sve zahtjeve jedne dobro znanovane definicije.
- **Olport:»Ličnost** je dinamička organizacija onih psihofizičkih sistema unutar individue koji određuju njeno karakteristično ponašanje i njen karakterističan način mišljenja».
- **N. Rot:»Ličnost** je jedinstvena organizacija osobina koja se formira uzajamnim djelovanjem organizma i socijalne sredine (uzajamno djelovanje)».

- Ideja o **crtama ličnosti** svodi se na ideju o sličnim tendencijama u ponašanju, tj. kada opisujemo određenu osobu mi koristimo one termine koji ukazuju na najčešće načine njenog reagovanja u određenim situacijama (inteligentna ili agresivna osoba).
- Postoje brojna mjerila koja nam služe da odredimo **crte ličnosti** određene osobe. **Olport** je predložio **3 mjerila**:
 1. učestalost sa kojom neko lice prihvata određeni tip prilagođavanja (npr. snalažljivost, ali ima i odstupanja);
 2. niz situacija u kojima se neko ponaša dosledno; i
 3. intenzitet reakcija u određenoj situaciji (npr. intenzitet običnih uzbuđenja ili fobija).

Kod praćenja i mjerenja ovih obilježja javlja se problem statističke obrade i kod različitih crta ličnosti ta granica nije ista (npr. ako određena osoba rješava intelektualne probleme procentom od 50% da li je ona po nama inteligentna).

- Ispoljavanje crta ličnosti zavisi i od socijalne situacije (npr. akcije solidarnosti su često u visokom procentu, ali koliko je njih učestvovalo kolebajući se ili plašeći se javne osude).
- **Olport:“Crta** je jedna neuropsihička struktura koja ima svojstvo da mnoge draži učini funkcionalno ekvivalentnim i da započne i vodi ekvivalentne (smislaono dosledne) oblike adaptivnog i ekspresivnog ponašanja“. „Opšta crta je jedna kategorija za klasifikovanje funkcionalnih oblika ponašanja u opštoj populaciji ljudi“.
- Ipak, postoji **saglasnost** da **crte ličnosti** treba klasifikovati u **4 grupe**:
 1. crte koje se odnose na sposobnosti neke ličnosti;
 2. crte koje se odnose na temperament jedne osobe, pod kojim se najčešće podrazumijeva način i intenzitet emocionalnih reakcija;
 3. crte karaktera koje ukazuju na tipične načine reagovanja jedne osobe u međuljudskim odnosima;
 4. crte konstitucije kojim najčešće opisujemo tjelesni sklop jedne osobe.

- **Gilford i Cimerman** su objavili **listu faktora** koji **obuhvataju svojstva ličnosti uključena u temperament**: opšta aktivnost, dominacija, maskulinitet-femininitet, pouzdanje-osjećanje niže vrijednosti, sigurnost-nesigurnost, meditativnost, potištenost, emocionalnost, uzdržljivost, objektivnost, prijatnost i saradnja-netolerancija. Očigledno je da ova matrica temperamenta obuhvata širu listu svojstava ličnosti, a ne samo emocionalna reagovanja.
- Jedna od najčešće pominjanih tipologija ličnosti u istoriji psihologije je **Hipokratova podjela temperamenta**, 4 tipa:
 1. **kolerički** (jaka osjećanja, lako rešavanje na akciju, razdražljivost i sklonost agresivnom reagovanju);
 2. **sangvinički** (leko mijenja raspoloženje, sklonost vedrom raspoloženju, površnost emocija);
 3. **flegmatički** (reaguje rijetko i sporo, osjećanja slaba i teško se ispoljavaju, staložen, slabo osjetljiv i slabo pokretljiv čovjek);
 4. **melanholički** (rijetko reaguje, osjećanja intenzivna i dugo traju, preovlađuju osjećanja tuge i zabrinutost).
- Vidjećemo da neki ljudi spadaju u više tipova a neki ni jedan. Malo je ljudi koji predstavljaju čist tip.

- Među psihološki najvrednije **tipologije** spada ona koju je predložio **Jung**. Po njemu, postoje **dva osnovna načina reagovanja** a to su:

- ***ekstravertni*** tj. okrenuti ka spolja prema stvarnosti i ljudima karakterišu otvorenost ponašanja, spremnost na neposrednu akciju, slabija osjetljivost, realističnost, lako socijalno prilagođavanje. ; i

- ***introvertni*** tj. ličnost okrenutu ka sebi karakteriše sklonost razmišljanju, povučенost, zatvorenost, uzdržljivost u ispoljavanju emocija, osjetljivost na kritiku, ređi i slabiji kontakti sa ostalim ljudima, te okupiranost vlastitim mislima i doživljajima.

Sam Jung je napominjao da se ovi tipovi ne javljaju strogo odvojeno, već kod jedne osobe preovlađuje jedan, a kod druge grupe drugi tip reagovanja.

Čovjek pripada tipu – on ga ne posjeduje.

- Mogućnosti i granice vaspitanja su u naslijeđenim osnovama, uslovima društvene sredine u kojima se razvija ličnost, u pravovremenosti i pravilnosti organizovanog vaspitanja i u ličnom angažovanju samog vaspitanika. Na vaspitanje individue utiču ukupni društveni odnosi, te je time i društveno-istorijski uslovljeno, ali i pol, temperament, pravovremeno otkrivanje talenata, zdravlje, itd.